

Z PROBLEMATYKI KWESTIONOWANIA AUTENTYCZNOŚCI TESTAMENTU HOLOGRAFICZNEGO

On the issues of questioning the authenticity of holographic will

Wprowadzenie

Istniejące w Polsce prawo cywilne, w tym prawo spadkowe, umożliwia uregulowanie losów majątku człowieka na wypadek jego śmierci. Fakt śmierci nie zawsze powoduje wygaśnięcie praw i obowiązków zmarłego, które – co do zasady – należy kontynuować lub zakończyć ich ewentualny byt prawny. Taka regulacja wynika z art. 922 kodeksu cywilnego¹.

Celem niniejszego opracowania jest próba przedstawienia podstawowych reguł dotyczących sporządzania testamentu w świetle polskiego prawa spadkowego, które stawia określone wymogi, by taki testament uznać za ważny. Istotne dla auterek stało się przede wszystkim zwrócenie uwagi na kilka aspektów związanych z kwestionowaniem autentyczności sporządzonego przez spadkodawcę testamentu. Im bowiem więcej testamentów, tym więcej pomysłów na to, by je kwestionować. Podstawowym zarzutem, jeżeli chodzi o podważanie prawdziwości testamentu, jest jego autentyczność. Dlatego by rozwa-

¹ Art. 922 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2014 r., poz. 121 ze zm., dalej: kodeks cywilny): § 1. Prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób stosownie do przepisów księgi niniejszej.

§ 2. Nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami.

§ 3. Do długów spadkowych należą także koszty pogrzebu spadkodawcy w takim zakresie, w jakim pogrzeb ten odpowiada zwyczajom przyjętym w danym środowisku, koszty postępowania spadkowego, obowiązek zaspokojenia roszczeń o zachówek oraz obowiązek wykonania zapisów zwykłych i poleceń, jak również inne obowiązki przewidziane w przepisach księgi niniejszej.

zać kwestię autentyczności takiego aktu, należy w pierwszej kolejności omówić podstawowe jego elementy, a następnie zwrócić uwagę na zagadnienia związane z badaniem jego autentyczności.

Powszechnie wiadomo, że powołanie do spadku wynika albo z ustawy, albo z testamentu, przy czym dziedziczenie ustawowe co do całości spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy bądź też gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą². W związku z powyższym ustawodawca daje pierwszeństwo porządkowi dziedziczenia określonego wolą spadkodawcy wyrażoną w testamencie. Dziedziczenie ustawowe wchodzi w rachubę dopiero wtedy, gdy: spadkodawca w ogóle nie sporządził testamentu, sporządził testament, który okazał się nieważny lub bezskuteczny albo sporządzając testament ograniczył się do innych rozporządzeń. Na marginesie należy wskazać, że nieprecyzyjność dyspozycji spadkodawcy zawartych w testamencie nie przesądza o jego nieważności. Decyzja w tym zakresie pozostawiona została spadkodawcy, który może sporządzić testament, w którym powoła określoną osobę (lub osoby) do dziedziczenia. Może również testamentu nie sporządzać, uznając, iż ustawowe uregulowanie dziedziczenia odpowiada jego woli. Brak testamentu może być spowodowany brakiem zainteresowania losem majątku po własnej śmierci, czego jednak nigdy nie można stwierdzić na pewno³.

Dziedziczenie testamentowe

Testament jest czynnością prawną pozwalającą uregulować sytuację majątku należącego do osoby fizycznej po jej śmierci. Określany on jest jako czynność jednostronna, nieskierowana do określonego podmiotu o charakterze osobistym, dokonana w formie szczególnej, odwoławca, zawierająca rozrządzenia spadkodawcy dokonane *mortis causa*. Ustalenie, jakie rozrządzenia mogą i muszą być zawarte w treści czynności prawnej, są przesłankami istnienia testamentu (jego ważności). W pierwszej kolejności rozważyć należy, czy konieczne jest ustanowienie w testamencie spadkobiercy, czy też można ograni-

² Art. 926 kodeksu cywilnego: § 1. Powołanie do spadku wynika z ustawy albo z testamentu.

§ 2. Dziedziczenie ustawowe co do całości spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą.

§ 3. Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, dziedziczenie ustawowe co do części spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał do tej części spadkobiercy albo gdy którakolwiek z kilku osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą.

³ Regulacja prawna zawarta jest w artykułach 941–948 kodeksu cywilnego.

czyć się jedynie do innych rozrządzeń o charakterze majątkowym (np. ustanowienie zapisu). W sytuacji gdy spadkodawca nie zawrze rozrządzeń dotyczących osoby spadkobiercy, pozytywnych czy negatywnych, można przyjąć, iż uznaje on ustawowy porządek dziedziczenia. Powołanie do dziedziczenia na podstawie testamentu oznacza także istnienie po stronie testatora woli testowania (*animus testandi*). Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego „wola testowania to wola i świadomość dokonywania czynności prawnej na wypadek śmierci. Brak woli testowania powoduje, że testament w ogóle nie istnieje. Testator musi obejmować swoją świadomością fakt regulowania losów majątku na czas po swojej śmierci. Posłużenie się określonymi sformułowaniami może świadczyć o istnieniu woli testowania, jednakże obok treści oświadczenia oraz okoliczności, w jakich zostało złożone”⁴. Istotny jest więc zamiar spadkodawcy, aby sporządzony testament wywołał skutki prawne. Zamiar wywołania skutków prawnych musi być objęty wolą testowania. Brak takiego zamiaru oznacza, że testator działał bez woli testowania, a więc nie sporządził testamentu.

W kodeksie cywilnym wyróżniono dwa rodzaje testamentów; mianowicie testamenty zwykłe i testamenty szczególne. Tak zwane zwykłe testamenty mogą zostać sporządzone w każdym czasie, do ważności testamentów szczególnych zaś muszą zaistnieć ustawowo określone warunki czasowe (sytuacyjne). Testamenty zwykłe to: testament własnoręczny (holograficzny), testament notarialny (sporządzony w formie aktu notarialnego) oraz testament alograficzny (sporządzony wobec określonej osoby urzędowej w obecności dwóch świadków)⁵. Testamenty szczególne to testament ustny, testament sporządzony na polskim statku morskim lub powietrznym oraz testament wojskowy⁶.

⁴ Wymaganie to znacząco podkreśla Sąd Najwyższy, m.in. w postanowieniu z dnia 22 grudnia 1997 r. II CKN 542/97 (OSNC 1998, nr 7–8, poz. 118) wskazując, że wola testowania nie musi przejawiać się w użyciu przez spadkodawcę określonych wyrażeń, takich jak „testament”, „ostatnia wola”. Zob. również: E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 35–37.

⁵ Art. 949 kodeksu cywilnego: § 1. Spadkodawca może sporządzić testament w ten sposób, że napisze go w całości piśmem ręcznym, podpisze i opatrzy datą.

§ 2. Jednakże brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów.

Art. 950 kodeksu cywilnego: Testament może być sporządzony w formie aktu notarialnego.

Art. 951 kodeksu cywilnego: § 1. Spadkodawca może sporządzić testament także w ten sposób, że w obecności dwóch świadków oświadczy swoją ostatnią wolę ustnie wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego.

§ 2. Oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Protokół odczytuje się spadkodawcy w obecności świadków. Protokół powinien być podpisany przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz

Testament holograficzny

Testament, jak już wskazano wcześniej, będący jedyną czynnością prawną, mocą której można rozrzucić majątkiem na wypadek śmierci, musi zostać sporządzony w jednej z form przewidzianych przez przepisy kodeksu cywilnego. Uzależnienie to jest wynikiem kilku założeń wprowadzonych w celu prawnej ochrony tego rozrządzenia *mortis causa*. Do owych założeń należą:

- skłonienie testatora do rozważenia treści testamentu, który ma zamiar sporządzić;
- ułatwienie zbadania woli testowania spadkodawcy (przepisy o formie testamentu znacznie ułatwiają ustalenie, czy w konkretnym przypadku mamy rzeczywiście do czynienia z testamentem, czy tylko z jego projektem);
- ułatwienie dowodu sporządzenia, autentyczności i treści testamentu;

przez świadków. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu.

§ 3. Osoby głuche lub nieme nie mogą sporządzić testamentu w sposób przewidziany w artykule niniejszym.

⁶ Art. 952 kodeksu cywilnego: § 1. Jeżeli istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione, spadkodawca może oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków.

§ 2. Treść testamentu ustnego może być stwierdzona w ten sposób, że jeden ze świadków albo osoba trzecia spíše oświadczenie spadkodawcy przed upływem roku od jego złożenia, z podaniem miejsca i daty oświadczenia oraz miejsca i daty sporządzenia pisma, a pismo to podpiszą spadkodawca i dwaj świadkowie albo wszyscy świadkowie.

§ 3. W wypadku gdy treść testamentu ustnego nie została w powyższy sposób stwierdzona, można ją w ciągu sześciu miesięcy od dnia otwarcia spadku stwierdzić przez zgodne zeznania świadków złożone przed sądem. Jeżeli przesłuchanie jednego ze świadków nie jest możliwe lub napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd może poprzestać na zgodnych zeznaniach dwóch świadków.

Art. 953 kodeksu cywilnego: Podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym można sporządzić testament przed dowódcą statku lub jego zastępcą w ten sposób, że spadkodawca oświadcza swą wolę dowódcy statku lub jego zastępcy w obecności dwóch świadków; dowódca statku lub jego zastępca spisuje wolę spadkodawcy, podając datę jej spisania, i pismo to w obecności świadków odczytuje spadkodawcy, po czym pismo podpisują spadkodawca, świadkowie oraz dowódca statku lub jego zastępca. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać pisma, należy w piśmie podać przyczynę braku podpisu spadkodawcy. Jeżeli zachowanie tej formy nie jest możliwe, można sporządzić testament ustny.

Art. 954 kodeksu cywilnego: Szczególną formę testamentów wojskowych określi rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości.

Art. 955 kodeksu cywilnego: Testament szczególny traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu. Bieg terminu ulega zawieszeniu przez czas, w ciągu którego spadkodawca nie ma możliwości sporządzenia testamentu zwykłego.

- utrudnienie przedkładania testamentów sfałszowanych i zapobieżenie ujemnym skutkom ukrycia, zniszczenia lub zaginięcia testamentów prawdziwych⁷.

W myśl powołanego art. 949 kodeksu cywilnego jedną z form omawianego aktu jest forma testamentu własnoręcznego, czyli holograficznego. Testament holograficzny jest podstawową formą testamentu zwykłego. Forma ta jest powszechnie dostępna dla osób, które umieją czytać oraz pisać, a jej konstrukcja opiera się na dość rygorystycznie traktowanych przesłankach formalnych, które muszą być zachowane pod rygorem nieważności (*ad solemnitatem*), a mianowicie do swej ważności wymaga on sporządzenia pismem ręcznym testatora, podpisania oraz – w zasadzie – opatrzenia datą. Tylko dwie pierwsze przesłanki są traktowane przez ustawodawcę w sposób bezwzględny, gdyż ich naruszenie powoduje zawsze nieważność testamentu. Naruszenie zaś przesłanki trzeciej nie zawsze prowadzi do nieważności testamentu. Co do zasady przyjmuje się, że wymogiem formalnym ważności testamentu holograficznego jest również umieszczenie na nim daty. Jednakże, zgodnie z art. 949 § 2 kodeksu cywilnego, brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do jego sporządzenia (zdolności w czasie jego sporządzania), co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów. Wątpliwości w tym zakresie mogą być wyjaśnione w postępowaniu sądowym przy użyciu wszelkich dostępnych środków dowodowych. Jeżeli jednak nie uda się ustalić nawet prawdopodobnej daty sporządzenia testamentu, a wymienione wyżej wątpliwości się nie pojawiają, to testament holograficzny pozbawiony daty jest ważny⁸.

Testator musi napisać testament holograficzny w całości własnoręcznie. Gdy dana osoba jest kaleką, wymóg własnoręczności będzie zachowany nie tylko w sytuacji, gdy spadkodawca sporządzi dokument ręką, ale również wtedy, gdy sporządzi go w sposób zwykle przez niego używany, np. nogą, ustami czy protezą⁹. Pismo własnoręczne stanowi materialną konkretyzację woli testatora. Konieczność własnoręcznego spisania całego testamentu ma na celu umożliwienie spadkodawcy swobodnego rozrządzenia swoim majątkiem oraz zabezpieczenie autentyczności podpisu. Sfałszowanie całego tekstu jest znacznie trudniejsze i wymaga większego wysiłku niż sfałszowanie samego podpisu. Wyłączone jest zarówno posługiwanie się innymi sposobami pisania (maszyna,

⁷ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1968, s. 118.

⁸ Tak Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 23 października 1992 r., III CZP 90/92, OSNC 1993, z. 1–2, poz. 4.

⁹ A. Kidyba (red.), E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV: *Spadki*, wyd. IV, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2015, s. 136.

wydruk komputerowy), jak i spisanie woli spadkodawcy przez inną osobę. Pismo powinno wykazywać cechy indywidualne testatora umożliwiające stwierdzenie, z czyjej ręki pochodzi. Rodzaj pisma, jak i materiał, na jakim sporządzono testament, nie ma znaczenia. Sposób językowego formułowania woli nie ma wpływu na ważność testamentu, z tym zastrzeżeniem, że musi to być język znany spadkodawcy. Wobec okoliczności, iż niezbędna w tworzeniu ważnego testamentu jest tzw. wola testowania (*animus testandi*), spadkodawca musi znać język, w którym tę wolę spisuje. Przyjmuje się, że spadkodawca powinien rozumieć to, co pisze. Nie można też sporządzić testamentu szyfrem, z uwagi na brak możliwości poznania woli spadkodawcy, ani za pomocą tzw. pisma brajlowskiego – przepisy wymagają pisma własnoręcznego, a „brajl” takim pismem nie jest. Również nie można sporządzić ważnego testamentu pismem nieczytelnym. Wola zawarta w testamencie musi być poznawalna dla osób trzecich. Stąd też nie może sporządzić ważnego testamentu osoba, która nie umie czytać ani pisać, gdyż jest to brak woli testowania. W takiej sytuacji mechanicznie kopiowane są słowa pisane przez inną osobę. Istnieje poza tym bardzo wiele sytuacji, które stanowią ingerencje osób trzecich w procesie tworzenia testamentu własnoręcznego. Jest to przede wszystkim mechaniczna pomoc w tworzeniu testamentu. W takiej sytuacji należy badać, czy zachowana została wola spadkodawcy i czy ta wola była swobodna; czy nie działał on pod wpływem groźby, przymusu czy podstęp. Do sytuacji takich należy m.in.: podtrzymywanie ręki spisującego testament; doradzanie w kwestiach formułowania rozrządzeń testamentowych; spisanie testamentu przez osobę trzecią i poprawienie przez testatora już spisanej woli własnym pismem; wpisywanie niektórych słów przez testatora, a innych przez osobę trzecią; czy też przekreślanie i dopisywanie dokonywane przez osobę trzecią w sporządzonym już przez testatora dokumencie za jego wiedzą i zgodą bądź bez nich. Podtrzymywanie ręki przez inną osobę nie odbiera sporządzonemu pismu cech własnoręczności, jednak gdy spadkodawca był w tej sytuacji jedynie „biernym narzędziem” – testament będzie nieważny. Pomoc intelektualna, polegająca na doradzaniu oraz poprawianiu błędów, również może prowadzić do nieważności sporządzonego testamentu, gdy testator nie był w stanie zrozumieć proponowanych sformułowań i świadomie ich zaakceptować. Natomiast zawsze dotknięty nieważnością będzie testament spisany w taki sposób, iż niektóre zdania czy słowa zostały napisane przez spadkodawcę, a inne przez osobę trzecią, ustawa zawiera bowiem wymóg sporządzenia testamentu holograficznego w całości pismem ręcznym przez testatora. Z kolei sporne w doktrynie jest, czy do nieważności testamentu prowadzi ingerencja polegająca na tym, iż w ukończonym już przez testatora, ale nieopisanym i nieopatrzonym datą piśmie zostaną dokonane

przez osobę trzecią, za wiedzą i zgodą spadkodawcy, zmiany, dopiski lub przekreślenia¹⁰.

Podpis umieszczony w testamencie holograficznym umożliwia identyfikację osoby testatora. Oznacza to, że przyjmujemy wolę i świadomość testowania. Dodatkowo świadczy o tym, że testament został ukończony. Nie określono wymagań, jakim podpis musi odpowiadać. W literaturze powszechnie przyjmuje się, że w zasadzie powinien on składać się z pełnego imienia (imion) i nazwiska. Za dopuszczalne uznaje się jednak posłużenie się pierwszą literą imienia i nazwiskiem, a także samym nazwiskiem, a w przypadku nazwiska dwuczłonowego – jednym z nazwisk. Dopuszczalne jest też podpisanie się pseudonimem, jeżeli spadkodawca stale się nim posługiwał. Natomiast za podpis nie mogą być uznane parafa ani inicjały. Z kolei sporne jest, czy za podpis można uznać samo imię lub określenie stosunku rodzinnego testatora wobec spadkobierców¹¹. Nazwisko w formie skróconej może być uznane za ważny podpis tylko wówczas, gdy testator zwykł się nim posługiwać i gdy skrót ten nie ogranicza się jedynie do inicjałów lub zarysu kreski. Ponadto musi on być na tyle dokładny, aby każdy, kto znał nazwisko spadkodawcy, mógł je odczytać¹².

Przepisy kodeksu cywilnego wymagają, aby testament własnoręczny został opatrzony datą, ponieważ służy ona usunięciu wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu oraz co do wzajemnego stosunku kilku testamentów. Przy czym nie zostało sprecyzowane, w jaki sposób powinna zostać oznaczona ta data¹³. Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego, wydaną w składzie 7 sędziów, brak daty w testamencie własnoręcznym pociąga za sobą jego nieważność tylko wtedy, gdy postępowanie sądowe nie doprowadzi do usunięcia wątpliwości, o których mowa w art. 949 § 2 kodeksu cywilnego. Przy ich wyjaśnianiu sąd bierze pod uwagę także dowody wskazujące na datę sporządzenia testamentu¹⁴.

Tytułem zakończenia omawiania przesłanek formalnych ważności sporządzonego testamentu holograficznego należy zwrócić uwagę, że podstawę dziedziczenia może stanowić testament własnoręczny, który zaginął, przy czym termin ten należy odnosić do dokumentu zawierającego treść ostatniej woli spadkodawcy. Wówczas fakt jego sporządzenia, ważność oraz treść rozporzą-

¹⁰ E. Skowrońska-Bocian, op. cit., s. 64–69.

¹¹ Tak M. Pazdan, *Komentarz do art. 949 k.c.*, w: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 2: *Komentarz do artykułów 450–1088*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, uwagi 1–7.

¹² Uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 1973 r., III CZP 78/72.

¹³ J. Ciszewski, *Komentarz do art. 949 kodeksu cywilnego*, LexisNexis, Warszawa 2014, Internetowa baza wiedzy Lex 2015.

¹⁴ Uchwała składu 7 sędziów SN z dnia 23 października 1992 r., III CZP 90/92, OSNC 1993, nr 1–2, poz. 4.

dzeń musi zostać udowodniona bądź w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku¹⁵, bądź w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku¹⁶.

Postanowienie o powołaniu biegłego pismoznawcy

Zagadnienie ciężaru dowodowego w razie podjęcia działań związanych z zanegowaniem autentyczności testamentu jako dokumentu sprowadza się do tego, że w razie zaprzeczenia autentyczności możliwe jest korzystanie z wszelkich możliwych dla strony środków dowodowych. Praktycznie jednak w celu ustalenia prawdziwości pisma często wykorzystywana jest opinia biegłego. Wynika to przede wszystkim z faktu, że kwestionowanie autentyczności testamentu sprowadza się do stwierdzenia, iż to nie spadkodawca napisał testament (nie został on napisany w całości ręką spadkodawcy).

Zgodnie z obowiązującym do 7 września 2016 r. art. 254 kodeksu postępowania cywilnego: „§ 1. Badania prawdziwości pisma dokonuje się z udziałem lub bez udziału biegłych, zwłaszcza przez porównanie pisma na zakwestionowanym dokumencie z pismem tej samej osoby na innych dokumentach niewątpliwie prawdziwych. Sąd w razie potrzeby może wezwać osobę, od której pismo pochodzi, na termin wyznaczony, w celu napisania podyktowanych jej wyrazów.

§ 2. Od obowiązku złożenia próby pisma zwolniony jest ten, kto na zapytanie, czy pismo na dokumencie jest prawdziwe, mógłby jako świadek odmówić zeznania.

§ 3. Sąd może zastosować do osoby trzeciej, która nie wykonała zarządzeń sądu wydanych w myśl paragrafów poprzedzających, takie same środki przymusowe, jak wobec świadków.

§ 4. Osoba trzecia może na równi ze świadkiem żądać zwrotu wydatków koniecznych związanych ze stawiennictwem do sądu, a ponadto wynagrodzenia za utratę zarobku”.

Po zmianie, począwszy od 8 września 2016 r., ww. przepis otrzymał brzmienie: „§ 1. Badania prawdziwości dokumentu można dokonać z udziałem biegłego.

§ 1¹. Badanie prawdziwości pisma może nastąpić przez porównanie pisma na zakwestionowanym dokumencie z pismem tej samej osoby na innych dokumentach niewątpliwie prawdziwych. Sąd w razie potrzeby może wezwać

¹⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 kwietnia 1999 r., II CKN 255/98, Mon. Praw. 1999/10/28.

¹⁶ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 maja 1987 r., III CZP 25/87, OSNC 1988/9/117.

osobę, od której pismo pochodzi, w celu napisania podyktowanych jej wyrazów.

§ 2. Od obowiązku złożenia próby pisma zwolniony jest ten, kto na zapytanie, czy pismo na dokumencie jest prawdziwe, mógłby jako świadek odmówić zeznania.

§ 2¹. Sąd w razie potrzeby może wezwać wystawcę dokumentu sporządzonego w postaci elektronicznej do udostępnienia informatycznego nośnika danych, na którym ten dokument został zapisany.

§ 2². Od obowiązku udostępnienia informatycznego nośnika danych zwolniony jest ten, kto na pytanie, czy dokument sporządzono na tym informatycznym nośniku danych lub czy pochodzi on od niego, mógłby jako świadek odmówić zeznań.

§ 3. Sąd może zastosować do osoby trzeciej, która nie wykonała zarządzeń sądu wydanych w myśl paragrafów poprzedzających, takie same środki przymusowe, jak wobec świadków.

§ 4. Osoba trzecia może na równi ze świadkiem żądać zwrotu wydatków koniecznych związanych ze stawiennictwem do sądu lub udostępnieniem informatycznego nośnika danych, a ponadto wynagrodzenia za utratę zarobku”.

Zmiana w postaci wprowadzenia możliwości posługiwania się dokumentami sporządzonymi w postaci innej niż papierowa powoduje konieczność zmiany regulacji dotyczącej badania ich prawdziwości. Po wejściu w życie nowelizacji badanie to będzie dotyczyło nie tylko „pisma” (czyli dokumentów w postaci tradycyjnej), ale także dokumentów sporządzonych w postaci elektronicznej. Z tego względu badanie prawdziwości dokumentu będzie w szerszym zakresie niż obecnie wymagało udziału biegłych sądowych. Powyższe uzasadnia zmianę treści powyżej zacytowanego art. 254 kodeksu postępowania cywilnego. Zmiana ta wynika również z konieczności zrównania statusu dokumentów w postaci elektronicznej z dokumentami „papierowymi” w zakresie obowiązku ich udostępnienia sądowi (ściślej: udostępnienia informatycznego nośnika danych, na którym jest zapisany dokument), podstaw zwolnienia z tego obowiązku oraz żądania zwrotu wydatków i wynagrodzenia za utratę zarobku. W pozostałym zakresie kwestie dotyczące badania prawdziwości dokumentu pozostają bez zmian. Badania autentyczności pisma dokonuje się przez porównanie pisma (jego charakteru) na różnych dokumentach pochodzących od tej samej osoby. Ponieważ przyjmuje się, że unormowanie przewidziane w art. 254 kodeksu postępowania cywilnego dotyczy zarówno stron, jak i osób trzecich, na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto wyłącznie, że dotyczy ono

badania pisma papierowego spadkodawcy, czyli osoby, która sporządziła testament¹⁷.

Wobec tego, że forma testamentu (uwarunkowania ważności testamentu) przewiduje jedynie „wersję papierową”, nie ma potrzeby powołania się na powyżej wskazane zmiany. Jednakże niewątpliwie może to stanowić przyczynek do zmian, które w efekcie wprowadziłyby ważność dokumentu elektronicznego jako jednej z form woli testowania. Obecnie przepisy prawa nie przewidują elektronicznej formy dokumentu, który mógłby stanowić wolę testowania ważną z punktu prawa. Ważny testament, jak już wskazano, musi mieć określone formy, wśród których na chwilę obecną nie przewidziano odpowiednika elektronicznego dokumentu. Z uwagi na to, że otwarcie testamentu (ujawnienie woli osoby, która spisała testament) następuje po śmierci tej osoby, dopiero wtedy w grę wchodzi jego ewentualne kwestionowanie. Przyjmuje się zatem, że sporządzający testament jest osobą trzecią w toku postępowania sądowego obejmującego m.in. kwestionowanie testamentu, gdy już nie żyje i nie może tym samym brać w nim udziału.

Określenie prawdziwości pisma następuje na wniosek strony lub z urzędu. Literalne brzmienie art. 254 kodeksu postępowania cywilnego dopuszcza możliwość sprawdzenia pisma bez udziału biegłego, jednakże (zwłaszcza w przypadku testamentu) odstępianie od powołania dowodu z opinii biegłego mogłoby wystąpić tylko w wyjątkowych sytuacjach, gdy to fałsz sporządzenia dokumentu jest tak bardzo oczywisty, że na tle konkretnej sprawy jego stwierdzenie nie wymaga wiadomości specjalnych ani przeprowadzenia badań¹⁸. Co prawda zgodnie z innym postanowieniem Sądu Najwyższego sąd, przed zasięgnięciem opinii biegłego pismoznawcy, obowiązany jest ocenić prawdziwość pisma przez porównanie pisma na zakwestionowanym dokumencie z pismem tej samej osoby na innych dokumentach niewątpliwie prawdziwych, jednakże należy to traktować jako zalecenie, niejako wstępną ocenę zasadności dopuszczenia dowodu¹⁹. Nad takimi sytuacjami ma czuwać sąd, gdyż podważanie prawdziwości dokumentu nie powinno odbywać się bezkrytycznie. Obowiązujące przepisy prawa przewidują karę grzywny dla osoby, która zgłasza zarzuty w złej wierze lub lekkomyślnie (art. 255 k.p.c.)²⁰.

¹⁷ Zob. m.in. T. Ereciński, T. Demendecki, K. Knoppek, M. Sieńko, *Komentarz do art. 254 kodeksu postępowania cywilnego*, Internetowa baza wiedzy Lex 2015.

¹⁸ Tak np. w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 1972 r., III CRN 341/72, czy też w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 października 1974 r., III CRN 260/74.

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2000 r., III CKN 296/00.

²⁰ Art. 255 kodeksu postępowania cywilnego: Strona, która w złej wierze lub lekkomyślnie zgłosiła zarzuty przewidziane w art. 252 i 253, podlega karze grzywny.

Przedmiotem ekspertyzy pismoznawczej przy testamentach holograficznych jest nie tylko podpis testatora, ale i treść sporządzonego testamentu. Forma rozrządzenia *mortis causa*, w której spadkodawca składa jedynie swój podpis, a treść testamentu jest sporządzana przez inne osoby, nie powinna być nazywana testamentem holograficznym. Wbrew jednoznacznym przepisom ustawy sądy traktują jednak tego rodzaju testamenty właśnie jako testamenty holograficzne, ze względu na brak podpisów świadków oraz brak szczególnych sytuacji ich powstania, przewidzianych dla testamentów szczególnych²¹. Gdy podważana zostaje ważność testamentu holograficznego, w toku postępowania sądowego, w postanowieniach sądów o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego pismoznawcy, organ procesowy kieruje do biegłych pytania, zmierzające do ustalenia autentyczności kwestionowanego testamentu, np.:

- Czy kwestionowany testament został sporządzony własnoręcznie przez spadkodawcę?
- Czy testament został sporządzony i podpisany własnoręcznie przez testatora?
- Czy dokument nazwany „Moja ostatnia wola” został w całości napisany przez spadkodawcę, czy też przez inną osobę?
- Czy testament znajdujący się w aktach był napisany i podpisany osobiście przez spadkodawcę?
- Czy pismo w testamencie jest sporządzone tą samą ręką co inne pisma załączone do akt?
- Czy testament zawiera autentyczne pismo spadkodawcy?

Nie wszystkie pytania kierowane do biegłych pismoznawców dotyczą jednakże wprost autentyczności testamentów. Organ procesowy wnosi także np. o sporządzenie opinii, której przedmiotem będzie odczytanie testamentu holograficznego spadkodawcy. Biegły we wnioskach końcowych wypowiada się wtedy również o ewentualnych śladach jakichkolwiek technicznych zabiegów fałszerskich. Niejednokrotnie też sąd wnosi o wykonanie opinii, w której zostanie ustalona data sporządzenia testamentu holograficznego spadkodawcy, co pozwoli wyjaśnić, czy został on sporządzony przed śmiercią spadkodawcy czy po jego śmierci²².

²¹ A. Feluś, *Testamenty. Popularno-naukowe studium kryminalistyczne*, Wydawnictwo „Volumen”, Katowice 1996, s. 14.

²² Dane zaczerpnięte z badań identyfikacyjnych testamentów holograficznych prowadzonych w Katedrze Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Podsumowanie

W praktyce w świetle obowiązujących przepisów prawa testament staje się coraz częściej podstawą powołania do dziedziczenia. Jest to czynność prawna sporządzana zarówno na wypadek śmierci, jak i w obliczu rychłego zgonu. Pierwszeństwo testamentu jako podstawy dziedziczenia sprawia, że najistotniejsze staje się to, by ta czynność prawna (spisanie testamentu) była ważna z punktu widzenia obowiązujących przepisów prawa. Z uwagi na łatwość sporządzenia testamentu własnoręcznego jest on najbardziej popularną formą wśród testamentów określonych przepisami kodeksu cywilnego. Równocześnie wzrasta liczba spraw, w których sporządzony testament jest kwestionowany. W związku z tym organ procesowy oprócz zbadania przesłanek ważności sporządzonego testamentu holograficznego winien mieć na uwadze, iż pismo własnoręczne zmienia się z biegiem lat, pod wpływem choroby i innych czynników, które mogą podawać w wątpliwość autentyczność sporządzonego przez spadkodawcę testamentu. Testamenty własnoręcznie piszą osoby starsze i niejednokrotnie bardzo schorowane. Badania identyfikacyjne tego rodzaju rozrządzeń *mortis causa*, mające na celu ustalenie ich autentyczności, wymagają dużej wiedzy ustanowionego biegłego pismoznawcy z problematyki pisma starczego oraz patologicznego.

Streszczenie

W artykule omówiono dziedziczenie testamentowe ze szczególnym uwzględnieniem przesłanek ważności testamentu holograficznego, zwracając uwagę na nowelizację k.p.c., która weszła w życie od 8 września 2016 r., oraz przedmiot ekspertyzy pismoznawczej podczas analizy testamentów własnoręcznych.

Słowa kluczowe: testament holograficzny, opinia biegłego pismoznawcy

Summary

The authors of the article discussed testamentary succession, with particular reference to essential conditions for the validity of holographic will, considering the amendment to the civil law code going into effect on 8 September 2016, as well as subject of graphological analysis in case of hand-written testament.

Keywords: holographic will, graphologist expert witness's findings